

REVITALIZACE HODNOT: UMĚNÍ A LITERATURA VI

Values in Literature and Arts VI

HODNOTY

UMĚNÍ

LITERATURA

MASARYKOVA
UNIVERZITA

MUNI
PRESS

VALUES IN LITERATURE AND ARTS VI

Edited by Josef Dohnal & Anna Agapova

The proceedings of the international conference
Values in literature and arts VI
held on September 14–15, 2023 in Brno, Czech Republic

Masaryk University
Brno 2024

REVITALIZACE HODNOT: UMĚNÍ A LITERATURA VI

Editoři Josef Dohnal & Anna Agapova

Sborník z mezinárodní konference
Hodnoty v literatuře a umění VI
konané 14.–15. září 2023 v Brně, Česká republika

Masarykova univerzita
Brno 2024

Recenzovali — Reviewed by:
prof. PhDr. Ľubomír Guzi, PhD.
doc. PhDr. Jan Vorel, Ph.D.

Vychází péčí Ústavu slavistiky FF MU — It is published with the support of the
Institute of Slavonic Studies of the Faculty of Arts of the Masaryk University.

Vydání této publikace je výstupem grantového projektu specifického výzkumu
MUNI/A/1349/2022 Ideologie ve slovanských literaturách a kulturách.

CC BY-SA 4.0 Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0

© 2024 Masarykova univerzita
ISBN 978-80-280-0579-5

Obsah

Josef Dohnal Několik slov úvodem	13
--	----

Josef Dohnal A Few Words by Way of Introduction	15
---	----

Národní narativy a vlastenectví

Joanna Nowak Lepszy/gorszy naród, plemię, rasa w polskich narracjach romantycznych, czyli aksjologia w układzie hierarchicznym	19
---	----

Katarzyna Wrzesińska Rasa jako problematyczna wartość: pomiędzy nauką a polityką w polskiej prasie drugiej połowy XIX wieku	33
--	----

Эка Георгиевна Вардошвили А. С. Пушкин о ценностях народов Кавказа	47
--	----

Oxana Blaškiv Vlastenectvo ako akademická hodnota	61
---	----

Iva Lakić Parać From Masurao to Kamikaze: Rethinking Images of “Manly Japan”	71
--	----

Andrea Grominová V. Briusov v slovenskom literárno-kultúrnom kontexte	89
---	----

Válka jako axiologické téma v literatuře a umění

Witalij Bohatyrewicz The Theme of Heroism in the Works of Artur Grottger (1837–1867)	103
--	-----

Йозеф Догнал Разрушение личности как косвенное последствие войны в романе «Иго войны» Леонида Андреева	113
---	-----

Náboženské hodnoty na pomezí kultur

Анна Кошелек

Паломничество и ценности. Опыт Андрея Муравьева 125

Dorota Kulczycka

Propagandowe i perswazyjne przewartościowania literatury.
O ostatnich powieściach Marii Nurowskiej 137

Anastazja Seul

Wartości chrześcijańskie w odwołaniach Jana Pawła II do literatury
pięknej 151

Igor Cintula

Pravoslávna viera v živote ruského človeka po roku 1917 (na príklade
povedky „Svetlo Rozumu“ I. S. Šmeľova)..... 163

Renata Buchtová

Stosunki czechosłowacko-polskie na przełomie lat 70. i 80. XX wieku.
Sympozja i publikacje katolickiego stowarzyszenia Opus Bonum 175

Etická dilemata a transformace hodnot

Monika Kaczor

Motywacje działań niemoralnych (na przykładzie rozumienia pojęcia
dyskryminacja w dyskusjach publicznych) 189

Ivana Kočevski

Ontologické základy etických hodnot literárních postav v románu
Člověk Boženy Benešové a *Đakon Bogorodičine crkve* Isidory Sekuličové. . 203

Alexandra Gorodecká

Die Transformation der Hauptfigur in *Reize door het Aapenland (1788)*
von Gerrit Paape: von einem zynischen Pragmatiker zu einem Träger
moralischer Werte 217

Людмила Борис

«Дневники женщины» Валерия Брюсова как попытка
описания собственной анимы 235

Анна Павловская

Современная белорусская тюремная проза (на примере произведений М. Знака, И. Олиневича, Н. Дедка) 253

Axiologický rozměr literárního textu

Петр Евгеньевич Бухаркин

Ценностный мир романа Л. Н. Толстого «Война и мир» 269

Kryštof Peršín

Hodnoty biedermeieru v poezii Handrije Zejlera 279

Marianna Figedyová

Sobáš ako hodnota vo vybraných dielach Boženy Slančíkovej Timravy a Antona Pavloviča Čechova 289

Ľubica Blažencová

Odras hodnot ve starší literatuře na pozadí morové epidemie 301

Ivo Pospíšil

„De mortuis nil nisi bene“ a hodnoty v literatuře (Na okraj některých současných diskusí) 313

Jadwiga Gracla

Dramaturgia Majakowskiego – między ideologią, nowością formy i uniwersalizmem wartości. Próba ponownego odczytania 327

Владимир Янович Звизняцковский

Нелитературный юбилей литературного персонажа (Стержневая оппозиция «демократия – империя» в системах ценностей «Белой гвардии» / «Дней Турбиных» М. Булгакова и «Воспоминаний» П. Скоропадского) 335

František Všetíčka

Lékař umírajícího času Vladimíra Körnera 347

Иоланта Бжикцы

«Я ничего не желаю, кроме хорошей жизни среди книг любимых». Спасительная сила литературы в дневниках и письмах Георгия Эфрона 359

Тюнде Сабо

Дихотомии ценностей в автобиографическом романе Виктора
Ерофеева «Хороший Сталин» 373

Нина Владимировна Барковская

Формирование образа декадента в ранней прозе Валерия Брюсова . . 383

Jazykové hodnotící prostředky v umělecké literatuře a publicistice

Joanna Gorzelana

Określenia leksykalne pielgrzymek Jana Pawła II w prasie rosyjskiej
jako sposób wartościowania 399

Michaela Pešková

Kategoriální systém jazykových prostředků hodnocení „jiného“
v literárním textu 413

Анна Агапова

«Мне НЕВЫНОСИМЫ самые слова эти, термины...»: оценка
речевых фактов в русской документальной и публицистической
литературе первой четверти XX века 427

Pravoslávna viera v živote ruského človeka po roku 1917 (na príklade poviedky „Svetlo Rozumu“ I. S. Šmeľova)

Igor Cintula

Abstrakt

V predkladanom príspevku je autorom analyzovaná pozícia pravoslávnej viery v živote ruského človeka, ktorý po októbrovej revolúcii v roku 1917 čelil narastajúcim ideologickým tlakom a zaužívané hodnoty, vrátane náboženských a duchovných, boli vo formujúcej sa porevolučnej spoločnosti predstaviteľmi novej vládnej moci násilne potláčané alebo zosmiešňované. Ako materiál pre analýzu takéhoto javu bola použitá poviedka *Svetlo rozumu* (*Свет Разума*, 1926) ruského spisovateľa prvej vlny emigrácie Ivana Sergejeviča Šmeľova (1873 – 1950), reflektujúca oslavy pravoslávnych sviatkov a s nimi spojené počiatky ideologického a hodnotového tlaku na jednotlivca v prostredí porevolučnej ruskej spoločnosti na Kryme. Analýza poviedky je doplnená sprievodným komentárom autora, v ktorom obracia pozornosť i na osobu spisovateľa ako tvorcu literárneho textu a jeho osobnú pozíciu k pravoslávnej viere.

Kľúčové slová: Ivan Sergejevič Šmeľov; ruská literatúra; pravoslávie; ideológia; Svetlo Rozumu

Orthodox Faith in the Life of Russian Man after 1917 (on the Example of I. S. Shmelev's story "The Light of Reason")

Abstract

In the present paper, the author analyses the position of the Orthodox faith in the life of the Russian man who, after the October Revolution in 1917, faced increasing ideological pressures, and the established values, including religious and spiritual ones, were violently suppressed or ridiculed by the representatives of the new governmental power in the emerging post-revolutionary society. The short story *The Light of Reason* (*Свет Разума*, 1926) by the Russian writer of the first wave of emigration Ivan Sergeyevich Shmelev (1873–1950), reflecting on the celebration of Orthodox holidays and the associated beginnings of ideological and value pressure on the individual in the environment of post-revolutionary Russian society in the Crimea, was used as material for the analysis of such a phenomenon. The analysis of the short story is accompanied by an accompanying commentary by the author, in which he also turns his

attention to the person of the writer as the creator of the literary text and his personal position on the Orthodox faith.

Key words: Ivan Sergejevich Shmelyov; Russian literature; Orthodoxy; ideology; Light of Reason

Ruský spisovateľ Ivan Sergejevič Šmeľov (1873 – 1950) predstavuje v intenciách slovenskej rusistiky ešte stále pomerne neznámu osobu 1. vlny emigrácie v 20. storočí, a teda je tým, čo sa v nej zvykne nazývať tzv. bielym miestom. Situácia nebola zásadne odlišná iná ani v rámci spisovateľovho rodného Ruska, kde sa jeho „znovuobjavenie“ spája s pádom ZSSR a fenoménom tzv. navrátenej literatúry, v rámci ktorej sa na ruskú literárnu scénu postupne vracali (a stále vracajú) predtým prehladané mená ruskej literatúry predchádzajúcich období, spravidla predným zakázaných z ideologických či iných dôvodov. V zmenenej politickej i kultúrnej situácii v ruskej spoločnosti na konci 90. rokov minulého storočia sa spolu s návratom duchovných hodnôt ruského pravoslavia opäť objavuje meno ruského emigré I. S. Šmeľova. Za oficiálne prijatie spisovateľa i jeho literárnej tvorby môžeme považovať 30. máj v roku 2000, keď bol pri príležitosti opätovného pochovania popola Šmeľov v Donskom kláštore slovami Jeho Svätosti patriarchu moskovského a celej Rusi Alexija II. nazvaný „великим русским православным писателем“¹. Nebolo to po prvýkrát, kedy sa spolu s prívlastkom „ruský“ spisovateľ u Šmeľovova uvádzal aj „pravoslávny“. Práve takto bol totiž vnímaný mnohými jeho súčasníkmi (Gorkým, Buninom a inými), ktorí Šmeľovovu tvorbu poznali a zotrvali s ním v kontakte i po jeho emigrácii z rodného Ruska v roku 1922.

Pozícia ruského pravoslavia v ruskom kultúrnom priestore je historicky hlboko ukotvená a skutočnosť, že po tisíc rokoch malo kresťanstvo centrálnu pozíciu v kultúrnom povedomí východných Slovanov bola už neraz konštatovaná koryfejami modernej slavistiky či rusistiky (napr. ruským sémiotikom B. Gasparovom). Všeobecne

„život literatúry a umenia vôbec je so sakrálnom prepojený aspoň tak tesno ako život človeka. Počiatky literatúry splývajú s mýtom, literárny text býva súčasťou rituálu. Stáročia tvorilo náboženské umenie významnú časť celkovej umeleckej produkcie“².

¹ CHARLAMOV, Ivan Nikolajevič: *Venok Šmeľevu*. Moskva: IMLI RAN, 2001, s. 33.

² KOVÁČIK, Lubomír: *Sakrálna v literatúre*. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2012, s. 10.

Genézu religiózných tém v literárnych dielach Šmeľova môžeme hľadať nielen v silnej pozícii pravoslávia v živote ruskej spoločnosti na začiatku 20. storočia ako jedného z troch pilierov „uvarovskej triády“³, ale aj v nábožensky založenom rodinnom prostredí, ktoré formovalo tak jeho hodnotový mikrosvet, ako aj tematické zameranie literárnych diel spisovateľa. Vo spomienkach na svoje literárne začiatky Šmeľov spomínal:

„Расцвел я пышно на сочинениях. С пятого класса я до того равился, что к описанию храма Христа Спасителя как-то приплел... Надсона! Помнится, я хотел выразить чувство душевного подъема, которое охватывает тебя, когда стоишь под глубокими сводами, где парит Саваоф, как в небе“⁴.

Syntéza vplyvu spoločnosti a rodinného prostredia tak viedla k tomu, že už v rannej literárnej tvorbe Šmeľova zreteľne vyniká neochvejná

„víra v Boha nejen jako tvůrce Všemíra, ale hlavně jako jediná jistota tohoto světa a doby, která se zvlášť v Rusku vyznačovala nejprve ztajenými a pak i zjevnými otrěsy“⁵.

Predmetnom našej ďalšej analýzy je práve spisovateľova literárna reflexia takéhoto otrasu vo vnútri ruskej spoločnosti na príklade Šmeľovovej poviedky *Svetlo rozumu* (*Свет Разума*, 1926). Dejová línia sa odohráva v prostredí Krymu po revolučných udalostiach v roku 1917, kedy sa pravoslávie ako ten „tradičný“, historicky daný a po stáročia nemenný atribút života obyvateľov ruského štátu, dostávalo pod tlak aktuálnych revolučných tendencií, prinášajúcich faktor ideológie ako niečoho lepšieho a priori, vnímaného ako niečo pokrokového, hodnotnejšieho a súčasne chápaného ako nevyhnutného pre budúce napredovanie krajiny. Obraz dramatických zmien v živote ľudí na území krymského polostrova Šmeľov už skôr reflektoval v širších súvislostiach napr. v románe *Slnko mŕtvych* (*Солнце мертвых*, 1923). S odstupom troch rokov je v poviedke *Svetlo rozumu* akcent spisovateľa sústredený explicitne na kolízny stret viery a ideológie, kde sa človek ocitá medzi nimi ako subjekt vychovaný v tradíciách ruského pravoslávia, avšak vplyvom zmenenej spoločenskej situácie si aj on

³ Termín „uvarovská triáda“, autorom ktorej je Sergej S. Uvarov (1786 – 1855), môžeme zjednodušene interpretovať ako jednotu štátu (samoderžavie), cirkvi (pravoslávie) a ľudu (národa).

⁴ ŠMELEV, Ivan Sergejevič: *Vospominanija*. Moskva: Sinopsis, Nikolín den', 2021, s. 17.

⁵ HRALA, Milan: *Ruská moderní literatura 1890–2000*. Praha: Karolinum, 2007, s. 464.

hľadá miesto v ateisticky vznikajúcej porevolučnej spoločnosti. Takýto moment je skoro až dokumentárnym spôsobom zobrazený v osude jednej z postáv – inteligenta a učiteľa Ivana Ivaniča, ktorý, v snahe prežiť a opäť zaujať svoje bývalé vysoké spoločenské postavenie aj v novej spoločnosti, v liste prehlasuje:

„Я, учитель Иван Иванович Малов, отвергаю Церковь и Крещение и принимаю новое, огнем и духом, сегодня, в 12 часов дня, на море, всенародно, со своей семьей“⁶.

Ním vykonaná voľba reflektuje existenčnú otázku v živote reálneho človeka krátko po októbrovej revolúcii 1917, kedy zostať verným predchádzajúcim tradíciám a predovšetkým viere predstavovalo riziko fyzickej likvidácie, stávalo sa synonymom „zrady“ revolúcie a jej ideí pokrokovej (de facto ateistickej) spoločnosti nového ruského štátu. Takáto nutnosť voľby je modelovaná v životných osudoch postáv ako umelecké zobrazenie porevolučnej reality, v ktorej cirkev a veriaci, ako poznamenal H. Nykl,

„po bolševickém převratu čelí otevřenému pronásledování ze strany státu, dochází ke státem iniciovanému obnovleneckému rozkolu a odchodu části věřících do emigrace“⁷.

Sujet poviedky tak balansuje na pomerne krehkej hranici literárneho zobrazenia triády pravoslávie – človek – ideológia, ktorá so sebou nevyhnutne prináša i rôzne dilematické otázky (napr.: Je ideológia tým správnym kritériom na určovanie toho, či je viera hodnotná pre človeka?). Už samotný kontakt ideológie a literatúry predznamenáva zmeny či možné konflikty medzi intenciou spisovateľa ako autora textu a požiadavkami k umeleckému zobrazovaniu reality v súlade s ideológiou. Avšak práve preto, ako poznamenáva J. Dohnal,

„téma ‚člověk a ideologie‘ může být předmětem literárního zobrazení, protože takovýto ‚dotyk‘ vytváří intenzivní napětí především tehdy, kdy se setkání s do té doby nepoznanou ideologickou koncepcí stává zdrojem změny, vnitřního či otevřeného konfliktu, který literární postavy na svých osudech dokumentují a modelují tak to, co v reálném životě mohou prožívat reální lidé“⁸.

⁶ ŠMELEV, Ivan Sergejevič: *Sobranije sočinenij v 5 t., t. 2.* Moskva: Russkaja kniga, 1998, s. 84.

⁷ NYKL, Hanuš: *Náboženství v ruské kultuře.* Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2013, s. 47.

⁸ DOHNAL, Josef: *Proměny modelu světa v ruské próze na přelomu XIX. a XX. století.* Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 145.

Z hľadiska kompozície využíva Šmeľov v poviedke pre ruskú literatúru tradičný model tzv. „príbehu v príbehu“ (rus. „рассказ в рассказе“), ktorý sám veľmi dobre poznal a úspešne adaptoval už do predchádzajúcich literárnych diel, napr. *Človek z reštaurácie* (*Человек из ресторана*, 1911) alebo *To bolo* (*Это было*, 1919), a súčasne tým nadväzuje na kompozične podobne napísané diela M. Gorkého (*Makar Čudra*, rus. *Макар Чудра*, 1892) či L. N. Tolstého (*Po bále*, rus. *После бала*, 1911).

Dejové udalosti sa začínajú krátkym opisom prostredia slovami „С горы далеко видно“⁹ a neznámi rozprávač rozoruje, ako „карабкается кто-то от городка [...] Как будто, дьякон... Но зачем он сюда забрался? Не время теперь гулять. Что-нибудь очень важное?“¹⁰. Tento Šmeľovov počiatočný homodiegetický rozprávač čoskoro odovzdá „slovo“ druhému heterodiegetickému rozprávačovi a súčasne hlavnej postave poviedky – pravoslávneho diakonovi, súčasne s jeho opisom:

„Мужицкий совсем дьякон. И раньше глядел простецки, ходил с рыбаками в море, пивал с дрогальями на базаре, а теперь и за дрогалья признаешь. Лицо корявое, вынута в щеках резко, стесано топором углами, черняво, темно, с узким-высоким лбом — самое дьяконское, духовное“¹¹.

V širšej expozícii poviedky sa tak mení chronotop, keď sa odlišuje rozprávaný čas od času samotného rozprávaných udalostí.

V nasledujúcom príbehu, ktorý možno chápať ako autentickú monologickú sved' diakona svojmu prísediacemu spoločníkovi, je postupne prezentovaná plejáda diakonových obáv o budúcnosť náboženských obyčajov a ťažký život pravoslávnych veriacich, ktorí sa dostali po revolučných udalostiach do ťažkej životnej situácie, novou vládou označovaní ako sabotéri ideí revolúcie. Svoje obavy podkladá na prežitých situáciách, ako napr. tej, keď počas Vianoc „принял на себя миссию“¹² viesť službu, nakoľko miestneho kňaza zatkli v Alušte čakisti, čím sa malo zabrániť realizácii osláv Vianoc v duch „starých“ pravoslávnych tradícií. Diakonov opis vianočnej bohoslužby je dojímavý, zacielený na estetické prežitie na strane recipienta, nie náhodou z jeho úst zaznie „Свет во тьме светит, и тьма его не объя!“¹³, keďže je popisovaná bohoslužba

⁹ ŠMELEV, Ivan Sergejevič: *Sobranije sočinenij v 5 t., t. 2*. Moskva: Russkaja kniga, 1998, s. 76.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem, s. 77.

¹² Ibidem, s. 78.

¹³ Ibidem, s. 77.

v tmavom chráme, bez sviečok, v neprítomnosti zatknutého duchovného. Takáto „zrada“ diakona nemohla zostať mimo pozornosti tých, ktorí sa snažili náboženské prvky zo života spoločnosti ostrakizovať. Ich hrozba je priamo prezentovaná prehovorom námorníka Kubyšku, ktorý na margo takýchto aktivít diakona upozorňuje: „Ты, дьякон, гляди... как бы в ад тебе не попасть! Наши зудятся, народ ты мутишь на саботаж...“¹⁴.

Postupne je tak pred čitateľa predkladaný obraz porevolučnej spoločnosti prechádzajúcej transformáciou, počas ktorej sa náboženstvo dostáva do stretu s ideológiou v boji o človeka a jeho „vieru“ (t. j. duchovnú zložku jeho bytia – dušu). A práve takýto stret zachytáva diakon: „Вот, почитайте... новые христиане объявляются... [...] Как это называется?! ,Новый Вертоград...“¹⁵. Jeho reakcia je na predstaviteľa náboženských kruhov pomerne razantná a len ťažko v nej nevidieť rozhorčenie samotného Šmelova:

„Черто-град!.. Прости, Господи!.. — кричит дьякон. — Такой соблазн! Не баптист, не евангелист, не штундист, а прямо... дух нечист!.. Все отрицает! И в такое-то время, когда все иноверцы ополчились?! Ни церкви, ни икон, ни... воспитания?! Отними у народа храм — кабак остался! А он, толстопузый, свою веру объявил... мисти-ци-сти-ческую! В кукиш... прости, Господи! И на евангельской закваске! Первосвященником хочет быть, во славе! И... интелли-гент?! А?! Свет разума?! Объявил свою веру — и мутит!“¹⁶

Tento citovaný úsek prezentuje azda najimpulzívnejší protest diakona proti útokom na pravoslávie v celej poviedke. Jeho prehovorom sa prezentuje určitá idealizácia viery ako niečoho čistého a nenapodobiteľného, ako aj Šmelovove osobné presvedčenie, hovoriace o tom, že

„мужику на глаза икону надо, свечку надо, теплую душу надо [...] Храм Господень с колоколами надо!.. В сердце колокола играют... А не пустоту“¹⁷.

Na základe poznatkov o samotnom spisovateľovi nie je ťažké rozpoznať jeho ďalší prehovor prostredníctvom diakona, ktorý predkladá pred čitateľa rečnícku otázku: „А Свет-то Разума хранить надо? Хотя в помойке и непотребстве

¹⁴ Ibidem, s. 78.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem, s. 79.

живем, а тем паче надо Его хранить“¹⁸. Koncept „svetla“, ktorým sa vo Svätom písme alegoricky označuje Pán Ježiš Kristus, sa v náboženskej tradícii veľmi nemení, len zriedka nadobúda nové významy, je určitou stabilnou (stálou) hodnotou. V literárnej reflexii Šmeľova je modelovaný nielen ako prostriedok stability a opory, ale aj duchovnej očisty v nepokojnej dobovej atmosfére, ktorá stavia človeka pred rôzne životné skúšky a pookúšenia.

Jedno z takýchto pookúšení v duchovnom živote človeka je spisovateľom v poviedke modelované v podobe nových „náboženstiev“, na čo obracia pozornosť aj diakon:

„теперь я обращаюсь к самому важному и даже трагическому [...] слышим, в народе стали говорить, что какая-то новая вера объявляется“¹⁹.

Namiesto zatknutého kňaza sa objavuje kazateľ Voroncov, zvestujúci novú náboženskú obec „Вертоград сердца“. Za podpory komisára Šilca a čekistu Krebsa sa pasuje do pozície nového spasiteľa s cieľom presvedčiť pravoslávnych veriacich prevziať ním hlásanú „vieru“, ktorá je na rozdiel od tej pravoslávnej ideologicky správna a priori, prehlasujúc:

„Видимая церковь есть капище идолов, а священники и дьякона — жрецы! Придите в Невидимую, ко Мне! [...] Аз есмь истинная лоза виноградная, а Отец Мой — виноградарь“²⁰.

Na pozadí mocenskej zmeny v krajine je tak v poviedke reflektovaná i druhá, nemenej podstatná duchová zmena. Tú prináša Voroncov ako predstaviteľ novej vládnej moci s vlastným „náboženstvom“, v ktorom sa ponúka víno a fyzické potešenie:

„господин Воронов виноторговлю открывает и заманивает, а у его отца огромные виноградники закуплены, в компании с англичанами. Но все сие было только предтечею горших бед“²¹.

Na pozadí nových spasiteľov môžeme identifikovať motív určitej duchovnej pustoty ako toho tragického, čo náhle prišlo do života ľudského individua. Ноци

¹⁸ Ibidem, s. 83.

¹⁹ Ibidem, s. 80.

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem.

literárne zobrazenie takéhoto javu nie je v prípade Šmelova ničím novým, na ploche analyzovanej poviedky absentuje až taký výrazný apokalyptický prvok ako v iných jeho dielach (napr. v už spomenutom románe *Slnko mŕtvych*), literárne postavy vieru vnímajú, avšak v novej spoločnosti jej už nedávajú také silné postavenie. Príkladom môže byť rozprávačova charakteristika jednej z postáv:

„А прокурор новый, присяжный поверенный, воров защищал недавно. Мелким бесом рассыпался, чуть под благословение не полез. «Ах, я так уважаю религиозные проявления! Свобода совести для меня высший идеал, в ореоле блеска! Но... с точки зрения философии и политики, не смею пальца поднять на анакомыслие»²².

Pravoslávna viera tak nie je modelovaná ako niečo už neexistujúceho, ale ako súčasť života ľudí, ktorá sa stala málo dôležitou či dokonca zakázanou.

Gradácia literárneho príbehu kulminuje v momente, keď diakon konštatuje odhodlanie v realizácii osláv Sviatosti krstu (Крещение) a prijíma toto bremeno ako svoju povinnosť pravoslávneho veriaceho, ktorý si musí prejsť takouto skúškou v kataklizmatickej dobe, konštatujúc:

„Поглядел я на образ Чудотворца Николая. А Он, без свечей и без лампады, строгий! И передалось словно от Него: «Следуй, дьякон, Свету Разума!» И тут-то со мной и вышло... И до сего часу в смятении, не согрешил ли... А в сердце своем решил... А вот, слушайте... Возглашаю верующим с амвона: „Братие, как и в прежние годы, шествуем крестным ходом на Иордань и освятим воду, и... — тут я голосу припустил, — возревнуем о Господе и будем вкупе, да знамение Кресте Господне на нас!“ И пошли. Все.²³.

Samozrejme nie je náhodou, že hlavnou udalosťou vzdoru proti tým, ktorí urážajú pravoslávnu vieru, má byť sviatok krstu – ponorenia sa do vody. Ako poznamenal H. Nykl,

„voda je látkou klíčovou pro život a dostává se jí bohatých symbolických významů ve všech kulturách. Stejně zásadní úlohu hraje i v církevní kultuře a obřadech“²⁴.

²² Ibidem.

²³ Ibidem, s. 84 – 85.

²⁴ NYKL, Hanuš: *Náboženství v ruské kultuře*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2013, s. 143.

Voda ako alúzia na nielen životodarnú ale predovšetkým duchovnú očistu, katarziu tela i ducha človeka, je Šmelovom modelovaná ako prostriedok či nástroj obrodzenia tých „tradičných“, v danom prípade pravoslávnych hodnôt, v ktorých bol ruský človek do revolúcie vychovávaný a vo veľkej miere sa stali prirodzenou súčasťou jeho života. Môžeme tak hovoriť aj o tom, že v rámci poviedky sú v konfrontácii proti sebe postavené nové hodnoty ideológie (revolúcia) proti hodnotám starým (evolúcia), ktoré v diele prezentujú tie pravoslávne. Diakon je k takejto konfrontácii pripravený, jeho prehlásenie „Ничего не страшусь. Что страх человеческий! Душу не расстреляешь. И схватился с тем хулителем веры в последний бой!“²⁵ reflektuje odhodlanie bojovať za to hodnotové spektrum, ktoré považuje za vlastné pre dušu ruského človeka a jednoznačne vychádzajúce z duchovného, t. j. pravoslávneho spôsobu života. Rozuzlenie Šmelovom modelovanej a postupne gradujúcej konfrontácie viery a ideológie vyúsťuje do návratu obyčajného človeka k oslave sviatku Sviatosti krstu v duchu (a podľa zákonov) pravoslávia. Tento moment je modelovaný ako víťazstvo, ktoré je univerzálne pre všetkých ľudí naprieč celým príbehom. Dokonca aj

„матрос с пункта пришел и сомкнулся с нами, и поздравлял за русскую победу! Праздников Праздник получился. И всем народом — Спаси, Господи! — ко храму двинулись. А Кребс не выдержал, убежал“²⁶.

Duchovná obroda ľudí je umocnená momentom, keď diakon počuje „кричат в народе: ‚Зачем дозволяют позорить веру?! В море его скинуть, Кребса, нечистого!“²⁷. V epilógu poviedky je tak vyjadrená nádej k návratu dorevolučného spôsobu života, vrátane pravoslávia ako tradičnej súčasti života jedinca. Ako poznamenala L. A. Spiridonovová, v interpretácii Šmelova je

„Свет Разума — величайшая народная мудрость, пока он сияет в тайниках сердца простого человека, жива Россия. Из этой духовной сущности на эзмлэ вечно творится и обновляется жизнь“²⁸.

²⁵ ŠMELEV, Ivan Sergejevič: *Sobranije sočinenij v 5 t., t. 2*. Moskva: Russkaja kniga, 1998, s. 83.

²⁶ Ibidem, s. 87.

²⁷ Ibidem.

²⁸ SPIRIDONOVA, Lidija Alekseevna: «Žizn' vo Svete»: *nacional'naja ideja v tvorčestve I. S. Šmeleva*. In. Poëzija russkoj žizni v tvročestve I. S. Šmeleva. Moskva: IMLI RAN, 2011, s. 11.

V kritickom pohľade však považujeme za správne poukázať na istú naivitu viery v takýto vývoj udalostí, hoci mohli reflektovať reálny krátkodobý jav duchovnej obrody v spoločnosti. Avšak toto „víťazstvo“ disponovalo dlhodobým potenciálom len v modelovanom svete literárnej fikcie spisovateľa, v reálnom svete malo len veľmi krátkodobý charakter, o to viac, ak dejové udalosti prebiehajú na území Krymského polostrova, obyvatelia ktorého tvrdo pocítili všetky krutosti tzv. červeného teroru po obsadení krajiny boľševikmi. Najmä pri násilnom presadzovaní nových spoločenských pravidiel, ateisticky preferovaných princípov života a „správnych“ hodnôt vychádzajúcich z ideologických postulátov novej vládnej moci. Nádej v náboženskú obrodu a nadšenie z víťazstva viery tak zostávala „reálna“ iba v nereálnom, Šmelovom vytvorenom literárnom svete literárneho diela. N. M. Solncevová poukazuje aj na skutočnosť toho, že

„Шмелев в философских тонкостях не разбирался. Но знал, что в основе философии русского возрождения должна быть идея Бога, что без Бога невозможно творить философию русского бытия, невозможно дать поколению новые идеалы. Размышляя о революции, об эмигрантском исходе, русском Апокалипсисе, он пришел к мысли о необходимости создания катехизиса²⁹“.

V holistickom pohľade tak môžeme poviedku vnímať ako určitý literárny dôkaz či umelecky spracovanú reflexiu osobnej nádeje Šmelova v návrat tradícií a duchovných hodnôt dorevolučného patriarchálneho Ruska, rozklad a zánik ktorého on – podobne ako aj mnoho iných – vnútorne odmietal a nepripúšťal.

Použitá literatúra – References:

- DOHNAL, Josef: *Proměny modelu světa v ruské próze na přelomu XIX. a XX. století*. Brno: Masarykova univerzita, 2012.
- HRALA, Milan: *Ruská moderní literatura 1890–2000*. Praha: Karolinum, 2007.
- CHARLAMOV Ivan Nikolajevič: *Venok Šmelevu*. Moskva: IMLI RAN, 2001.
- KOVÁČIK, Lubomír: *Sakrálné v literatúre*. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2012.
- NYKL, Hanuš: *Náboženství v ruské kultuře*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2013.

²⁹ SOLNCEVA Natal'ja Michajlovna: *Ivan Šmelev. Žizn' i tvorčestvo: Žizneopisanije*. Moskva: Ėllis Lak, 2007, s. 191.

SOLNCEVA Natal'ja Michajlovna: *Ivan Šmelev. Žizn' i tvorčestvo: Žizneopisanije*. Moskva: Èllis Lak, 2007.

SPIRIDONOVA, Lidija Alekseevna: «Žizn' vo Svete»: *nacional'naja ideja v tvorčestve I. S. Šmeleva*. In. *Poèzija ruskoj žizni v tvročestve I. S. Šmeleva*. Moskva: IMLI RAN, 2011. S. 8–14.

ŠMELEV, Ivan Sergejevič: *Vospominanija*. Moskva: Sinopsis, Nikolin den', 2021.

ŠMELEV, Ivan Sergejevič: *Sobranije sočinenij v 5 t., t. 2*. Moskva: Russkaja kniga, 1998.

Igor Cintula

Mgr., PhD., Department of Slavic Languages, Faculty of Arts, Matej Bel University, Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, Slovak Republic

igor.rudolfovic.c@gmail.com

ORCID 0000-0001-6740-9669

REVITALIZACE HODNOT: UMĚNÍ A LITERATURA VI

VALUES IN LITERATURE AND ARTS VI

Sborník z mezinárodní konference *Hodnoty v literatuře a umění VI*
konané 14.–15. září 2023 v Brně, Česká republika

The proceedings of the international conference
Values in literature and arts VI
held on September 14–15, 2023 in Brno, Czech Republic

Editoři — Edited by: prof. PhDr. Josef Dohnal, CSc. & Mgr. Anna Agapova, Ph.D.

Návrh obálky — Cover design: Mgr. Pavel Pilch, Ph.D.

Technická redakce a sazba v Lua \LaTeX u písmo Linux Libertine
a Linux Biolinum — Typesetting: Mgr. Zbyněk Michálek

Vydala — Published by: Masarykova univerzita, Žerotínovo nám. 617/9, 601 77 Brno

Vydání první, elektronické — First electronic edition

Brno 2024

ISBN 978-80-280-0579-5

MUNI
PRESS

MUNI
ARTS

